

TURINYS

Pratarmė	15
Ižanga	21
I. PRIEŠAI	
1. Mokinys	25
2. Meistras	37
II. Raudonųjų žaidimai	
3. Komunizmo triumfas	53
4. „Žmogus raketa“	62
5. Atominis sprendimas	71
6. Operacija „Anadyr“	82
7. Atvira jūra	94
III. Abejonių gniaužtai	
8. Berlyno įkaitas	107
9. Pradžia	117
10. Medaus mėnuo	126
11. „Nušluokite juos“	137
12. Blokada	149

IV. Tiesos akimirka

13. Naktis Maskvoje	163
14. Klajonės tamsoje	173
15. Medinis peilis	187
16. Amerikiečiai puola!	199

V. Juodasis šeštadienis

17. Turkijos liūnas	211
18. Prarandant kontrolę	221
19. „Taikiny sunaikintas!“	231
20. Slapti susitikimai	242
21. Bermudų trikampis	253

VI. Prisikėlimas iš mirusiųjų

22. Sekmadienio išgąstis	271
23. Nugalėtojai ir nugalėtieji	284
24. Pasipiktinimas	296

VII. Susitarimas

25. Neįmanoma misija	311
26. Atgal prie barikadų	326
27. Padėkos diena	338

Epilogas	347
----------	-----

<i>Literatūros nuorodos</i>	353
-----------------------------	-----

6

OPERACIJA „ANADYR“

Nikita Chruščiovas 1962 m. liepos 7 d. į Kremlių pakvietė grupę generolų, paskirtų vadovauti sovietų pajėgų dislokavimui Kuboje. Kelionė į „laisvės salą“ jų laukė po trijų dienų, liepos 10-ąją. Sovietų lyderis pasiūdojo proga duoti galutinius nurodymus, įkvėpti pasitikėjimo ir atsisveikinti su žmonėmis, nuo kurių veiksmų priklausys jo branduolinio žaidimo sėkmė.

SSRS vadovas atrodė kupinas energijos ir kalbėjo aktyviai mostagudamas rankomis, prisiminė 43-ejų generolas majoras Leonidas Garbuzas, 43-iosios raketų armijos (štabas Vinycios mieste Ukrainoje) vado pavaduotojas ir naujasis Sovietų Sąjungos armijos junginio Kuboje vado pavaduotojas. Chruščiovas, kaip įprasta, juokavo, kalbėjo metaforomis ir norimą perduoti idėją iliustravo trumpais pasakojimais. „Centro komitete nusprendėme, kad Kuboje dislokuotos raketos kaip „ežys“ įstrigs amerikiečių gerklėje ir neleis praryti Laisvės salos“, – pareiškė jis. Kiek anksčiau sovietų lyderis maršalui Malinovskiui, kuris taip pat dalyvavo susitikime, sakė, kad ežį įmes į dėdės Semo kelnes. Vadams metafora patiko. Garbuzas galėjo ją prisiminti praėjus ne vienam dešimtmečiui.

„Vienintelis šios operacijos tikslas – padėti Kubos revoliucijai atsilaikyti JAV agresijos akivaizdoje, – kalbą tęsė Chruščiovas. – Mūsų šalies politinė ir karinė vadovybė įvertino visas aplinkybes ir nerado kito būdo išvengti Amerikos puolimo, kuriam, turimais žvalgybiniais duomenimis, aktyviai rengiamasi. Dislokavus raketą, Jungtinės Valstijos supras, kad prieš lengvai susidorodamos su kubiečiais turės sudoroti mus.“ Pirmasis

sekretorius generolams dėstė jau nusistovėjusius argumentus, paaiškinančius sovietų motyvus, kodėl į salą gabenama raketų įranga. Be to, jis norėjo užtikrinti karininkus, kad nesiekia išprovokuoti karo. „Jei pavyks įsitvirtinti Kuboje, priversime amerikiečius susitaikyti su esama padėtimi“, – teigė Chruščiovas.

Sovietų lyderis pridūrė, kad su Havana pasirašys susitarimą, o su prezidentu Kennedy'iu palaiko nuolatinį ryšį – užuomina apie galimos krizės taikų, diplomatinį sprendimą.

Generolas Garbuzas teigiamai įvertino kalbą. Patyręs karo vadas manė, kad Chruščiovas pasirinko tinkamus psichologinius argumentus. „Sunkaus ir pavojingo sumanymo išvakarėse jis siekė neeilinę užduotį pašauktiems įgyvendinti žmonėms įkvėpti rimties ir pasitikėjimo idėjos teisingumu“, – vėliau rašė jis. Vis dėlto Sovietų Sąjungos vadovas norėjo ne tik suteikti ramybės, bet ir jos pasisemti. „Jūsų nuomone, ar pavyks mūsų raketą Kuboje išsaugoti paslapyje?“ – pasiteiravo jis vyriausiojo sovietų karinio patarėjo Havanoje generolo Aleksejaus Dementjevo. „Nikita Sergejevičiaus, tai neįmanoma, – padvejojęs atsakė generolas ir tiesiai šviesiai, prisiminęs juokus apie ežiuką, pareiškė: – Ten viščiuko nepaslėpsi, o ką jau kalbėti apie raketą.“ Chruščiovas nežinojo, kaip reaguoti, prisiminimuose rašė Garbuzas. Norėdamas į amerikiečių kelnes įkišti atominę ežį, sovietų lyderis privalėjo rasti būdą, kaip paslėpti daugiau kaip 20 metrų ilgio viščiukus Kubos sodybos kieme, tiksliau, kaip neleisti Jungtinėms Valstijoms jų pastebėti po atviru dangumi pačioje panosėje.¹²⁹

Dėl planuojamos operacijos slaptumo nerimavo tiek Sovietų Sąjungos karo vadai, pavyzdžiui, Dementjevas, tiek kubiečiai. Liepos pradžioje į Maskvą tartis dėl raketų dislokavimo sutarties atvyko Raulis Castro'as, kurio brolis siekė oficialaus ir viešo susitarimo su SSRS. R. Castro'as savo būgštavimus išsakė Chruščiovui ir paklausė: „Ar esate numatę imtis atsargumo priemonių tuo atveju, jei Jungtinės Valstijos karinius pajėgumus aptiks anksčiau, nei mes viešai paskelbsime apie operaciją?“ „Nesijaudinkite, griebsiu Kennedy'iu už kiaušinių ir priversiu derėtis“, – atsakė sovietų lyderis. Jis greičiausiai pamiršo, kad labai pavojinga čiupti už kiaušinių žmogui, į kurio kelnes įkištas ežys.¹³⁰

* * *

Praėjus trims dienoms po Chruščiovo ir Prezidiumo oficialaus operacijos patvirtinimo, 1962 m. birželio 13 d., Strateginių raketinių pajėgų vadas maršalas Biriuzovas priėmė „Anadyrio pratybų“ planą. Toks buvo oficialus šio sumanymo pavadinimas. Dar po poros dienų apie slaptąją užduotį iš generolo pulkininko Vladimiro Tolubkos, pirmojo Biriuzovo pavaduotojo, sužinojo būsimieji vykdytojai. Jis atvyko į 43-iosios raketinės armijos 43-iosios raketinės divizijos štabą, įsikūrusį Ukrainoje, Romnuose, – sename kazokų mieste, esančiame daugiau nei už dvių šimtų kilometrų į rytus nuo šalies sostinės Kijevo. Buvęs tankų armijos Dresdene, Rytų Vokietijoje, vadas Tolubka nuo 1960 m. tarnavo naujai sukurtose Strateginėse raketinėse pajėgose, o per operaciją „Anadyr“ vadovavo raketų pajėgų pervežimui į Kubą. Jis sukviėtė divizijos vadovaujančiuosius karininkus į pasitarimą.¹³¹

„Susitikimas vyko užtikrinus visišką slaptumą: išdėstyti gausūs sargybos postai, durys uždarytos ir langinės užvertos. Pasidarbavo kontržvalgyba“, – prisiminė Igoris Kurenojus, tuomet vyresnysis leitenantas ir komjaunimo aktyvistas. Jis pažymėjo, kad generolas pulkininkas Tolubka kalbėjo „pusbalsiu“: „Draugai karininkai, partija ir vyriausybė parodė didžiulį pasitikėjimą jumis. Divizijai patikėta nepaprastai svarbi užduotis. Ji bus vykdoma už SSRS sienų.“ Tolubka neskubėjo įvardyti tarnybos vietos, taip leisdamas karininkams suprasti, kad nežino paskirties tikslo.

„Grįžus namo, jūsų vardus marmuro plokštėse iškals auksinėmis raidėmis“, – pridūrė jis.¹³²

Generolas pulkininkas Romnuose apsilankė ne be priežasties. Mieste dislokuota 43-ioji divizija pagrindiniu į Kubą siunčiamu raketiniu vienetu buvo pasirinkta dar pirmajame operacijos „Anadyr“ plano projekte, kurį Chruščiovas su kolegomis patvirtino gegužės 24-ąją.

„Nusiųsti į Kubą 43-iają raketinę diviziją (vadas – generolas majoras Stacanka), sudarytą iš penkių raketinių pulkų“, – buvo rašoma dokumente. 43-ejų Igoris Stacanka, Generalinio štabo karo akademijos auklėtinis, generolo antpečius gavo 1962-ųjų balandį. Vos po poros mėnesių operacijos pasiūlyme atsirado jo pavardė. Stacanka, kurio gimtąjį Černobylių 1986 m. siaubingai nuniokos branduolinė katastrofa, Antrajame pasauliniame kare ir jam pasibaigus tarnavo priešlėktuvinėse pajėgose.¹³³

Aukštą ir liekną juodaplaukį mėgo žemesnio rango kariškiai ir vadai. „Visada tinkamai apsirengęs, uniforma nepriekaištinga tiek parade, tiek kasdienybėje, poezijos mylėtojas ir poetas, mėgęs dainuoti draugų ratelyje,

taip pat, svarbiausia, visiškai atsidavęs kario gyvenimui. Igoris Demjanovičius [Stacanka] man buvo karininko, generolo ir piliečio pavyzdys“, – vėliau rašė vienas jo pavaldinių. Generolas Gribkovas, įrašęs Stacanką į patį pirmąjį operacijos plano projektą, apie jį buvo tokios pat puikios nuomonės: pasiekiantis nurodytus tikslus, energingas ir visada geros nuotaikos. Sklandė nuomonė, kad Stacanka pernelyg ambicingas, bet buvo galvojančiųjų, jog jis turi tiek ryžto ir užmojo, kiek reikia.

Dėl kokios kitos priežasties iš nedidelio ir niekam negirdėto Ukrainos miestelio kilęs kareivis sugebėjo iškilti iki raketinės divizijos vado būdamas 42-ejų, o generolo antpečius gauti sulaukęs 43-ejų.¹³⁴

Stacanka prie Strateginių raketinių pajėgų prisijungė prabėgus vos pusantrų metų nuo jų įkūrimo, 1961-ųjų vasarą. Brigada, iš kurios išaugo divizija, buvo suformuota tik prieš metus iki jam atvykstant į Romnus ir tiesiogine žodžio prasme turėjo būti sukurta nuo nulio. Daugiausia laiko Stacanka praleido prižiūradamas raketų paleidimo įtaisų statybą. Darbai užtruks nuo metų iki pusantrų ir baigsis tik 1963-ųjų pradžioje. Sunkumų kėlė tiek pačios raketos, tiek jų įranga, kurią Stacanka ir kiti divizijų vadai gavo iš raketų konstruktorių. Laikytis nurodytų statybos terminų buvo privaloma, todėl jiems teko pranešti Maskvai, kad ginkluotė yra kovinės parengties, nors problemos dėl naujos, neišbandytos ir dažnai gendančios technikos privertė sugaišti dar pusmetį ruošiant įtaisus ir raketas paleidimui. KGB surinko informacijos, kad su tokiais sunkumais susidūrė generolas Dmitrijus Kobzaras, kitos raketinės divizijos toje pačioje raketinėje armijoje vadas. Atrodo, kad su panašiomis bėdomis anuo metu kovojo daugelis raketinių vienetų.¹³⁵

Stacanka vadovavo keturiems raketiniams pulkams: du iš jų buvo apginkluoti Michailo Jangelio sukonstruotomis raketomis R-12, o kiti du – raketomis R-14. R-12 veikimo nuotolis siekė 2 080 kilometrų. Iš Ochtyrkos miesto, vieno iš pulkų dislokavimo vietos, paleistas sviedinys galėjo pasiekti Vieną (atstumas – 1 711 km), bet kitas didelis Vakarų Europos miestas Miunchenas, esantis už 2 162 kilometrų, jau buvo per toli. R-14 paleidimo įtaisai stovėjo Lebedyno ir Hluchivo miestuose. 3 700 kilometrų skriejančios raketos galėjo smogti Prancūzijos sostinei Paryžiui, iki kurio 2 710 kilometrų, bet Ispanijos sostinė Madridas (atstumas – 3 994 km) joms nebuvo pasiekiamas. Įdomu, kad vos už 58 kilometrų į pietvakarius nuo Hluchivo, senosios kazokų sostinės netoli Rusijos ir Ukrainos sienos, yra gimtasis Nikitos Chruščiovo Kalinovkos kaimas.

Stacenkos 43-ioji divizija priklausė 43-iajai raketų armijai, kurios vado Pavelo Dankevičiaus štabas buvo Vynycioje, Vidurio Ukrainoje. Kitas vadovaujantysis Stacenkos karininkas buvo generolas Leonidas Garbuzas, pirmasis Dankevičiaus pavaduotojas. Buvo numatyta, kad jie visi trys keliaus į Kubą. Labiausiai į Vakarus nutolusios raketinės armijos dalys budėjo prie Karpatų kalnų. Todėl 43-ioji divizija, dislokuota Šiaurės rytų Ukrainoje prie Rusijos sienos, buvo toliausiai nuo taikinių Vidurio ir Vakarų Europoje esantis vienetas. Suprantamas pasirinkimas ieškant pulkų, kurių išsiuntimas iš Rytų Europos teatro būtų mažiausiai juntamas.

Operacijos „Anadyr“ plane buvo numatyta į Kubą permesti tris iš keturių Stacenkos vadovaujamų vienetų. Labiausiai į vakarus nutolęs pulkas, esantis Vidurio Ukrainos Umanės mieste ir ginkluotas raketomis R-12, turėjo likti savo vietoje, o toliausiai nuo Europos dislokuoti pulkai – du su R-14 ir vienas su R-12 tipo raketomis – iškelti į Karibus. Stacinka mainais į prarastą pulką turėjo gauti du pulkus su raketomis R-12 iš Šiaurės Ukrainos ir Lietuvos. Naujasis jo vadovaujamas karinis darinys turėjo tapti 51-ąja raketine divizija, kuri Kuboje pagal vado pavardę bus vadinama „Stacenkos būriu“.¹³⁶

* * *

Sovietų Sąjungos armijos grupės Kuboje (oficialus junginio pavadinimas liepos 7 d.) vadu tapo 60-ies generolas pulkininkas Isa Plijevas. Paskutinę akimirką priimtas toks sprendimas dėl svarbiausio ir jautriausio posto visoje operacijoje nustebino daugelį, taip pat ir Plijevą. Pagrindinė „Anadyr“ užduotis buvo dislokuoti Kuboje raketą, todėl tikėtasi aukšto strateginių raketinių pajėgų karininko paskyrimo jos vadu. Kalbėta, kad daugiausia galimybių turi 43-ejų generolas leitenantas Pavelas Dankevičius, 43-iosios raketų armijos vadas ir vadovaujantysis Stacenkos karininkas. Keturi iš penkių į Kubą siunčiamų pulkų, kurie sudarys Stacenkos vadovaujamą raketinę diviziją, priklausė Dankevičiaus armijai.

Vis dėlto Chruščiovas nusprendė kitaip ir asmeniškai paprašė Dankevičiaus neišžižesti. Generolas Garbuzas ir kiti jo skyrimo vyriausioju vadu Kuboje laukę karininkai sprendimą apeiti Dankevičių aiškino slaptumu. Esą sovietų kariams Kuboje vadovauti paskyrus raketinės armijos vadą būtų buvęs atskleistas pagrindinis operacijos tikslas – saloje dislokuoti balistines raketą. Generolas Garbuzas turėjo dar vieną paaiškinimą: „Supratome, jog

kitą vadą pasirinkęs Chruščiovas numatė, kad junginiui įsitvirtinant saloje gali kilti krizių, kai neišvengiamai teks pakovoti už save ir apginti savo teisę dislokuoti raketą Kuboje.“¹³⁷

Jis labiau atitiko tikrovę. Operacijos plano autoriai Generaliniame štabe iškart numatė į ją įtraukti ne tik raketines pajėgas, bet ir sausumos, karinio jūrų laivyno bei karinių oro pajėgų vienetus. Chruščiovas vėliau prisiminė: „Svarstėme, kad ketinamoms dislokuoti raketoms saugoti reikia gynybinių pajėgumų. Taigi prireiks pėstininkų. Todėl priėmėme sprendimą nusiųsti ir pėstininkų, gal keletą tūkstančių vyrų. Be zenitinės ginkluotės taip pat neapsieisi. Tuomet nusprendėme, kad jei priešas išmestų parašutininkus, raketoms apginti reikės artilerijos.“ Sovietų lyderis ieškojo vyresniojo karininko, turinčio vadovavimo skirtingoms armijos rūšims patirties. Naujojo armijos junginio statusas buvo lygus ar net aukštesnis už sovietų ginkluotųjų pajėgų grupių Rytų Vokietijoje ir kitose Rytų Europos valstybėse. Be to, pagrindiniam grupės vyresniajam karininkui iš pradžių buvo planuota suteikti „vyriausiojo vado“ įgaliojimus. Kariuomenės Vokietijoje „vado“ postas hierarchijoje buvo vienu laipteliu žemiau. Vėliau ketinimai pasikeitė ir Plijevas tapo „vadu“, bet išliko poreikis rasti patyrusį ir mokantį koordinuoti skirtingų armijos rūšių veiksmus kandidatą. Plijevas atitiko visus kriterijus.¹³⁸

Generolas iš kitų kandidatų išsiskyrė ir tuo, kad buvo gynybos ministro maršalo Malinovskio patikėtinis ir senas geras pažįstamas. Plijevas gimė Šiaurės Osetijoje, netoli Rusijos ir Gruzijos pasienio. Į Raudonąją armiją įstojo 1922 m. Plijevas buvo patyręs raitininkas, Antrajame pasauliniame kare sugebėjęs įrodyti, kad šiuolaikinėje mechanizuotoje karyboje dideli kavalerijos dariniai neprarado efektyvumo. Po Stalingrado mūšio Plijevo vadovaujamos kavalerijos sustiprinti sovietų tankų būriai rengė reidus giliai į vokiečių kontroliuojamą teritoriją. 1944 m., vadovaujant Malinovskiiui, jis surengė netikėtą Odesos, kur buvo gimęs maršalas, puolimą. Už miesto prie Juodosios jūros išlaisvinimą jam buvo suteiktas SSRS didvyrio vardas. Antrąjį „Aukso žvaigždės“ medalį Plijevas užsitarnavo kitais metais. Vėl vadovaujant Malinovskiiui, jis įveikė Gobio dykumą pietinėje Mongolijoje, užpuolė ir privertė pasiduoti prie Pekino dislokuotas Japonijos pajėgas.¹³⁹

1962 m. balandį Plijevas buvo paaukštintas iki antrojo pagal vyresniškumą laipsnio SSRS ginkluotosiose pajėgose – armijos generolo (aukščiausias karinis laipsnis Sovietų Sąjungos armijoje buvo maršalas). Tuo metu generolas vadovavo Šiaurės Kaukazo karinei apygardai, kuriai priklausė

pietų Rusija ir autonominės respublikos Šiaurės Kaukaze, įskaitant jo gimtąją Šiaurės Osetiją. Dar po poros mėnesių Plijevas apie save priminė ne tik buvusiam vadui ir patronui maršalui Malinovskui, bet ir visam Komunistų partijos Prezidiumui. 1962-ųjų birželį pramoniniame Novočerkasko mieste, esančiame pietinės Rusijos Dono kazokų regiono centre, darbininkai ėmė protestuoti dėl padidintų mėsos bei sviesto kainų ir pradėjo streiką. Blogos oro sąlygos ir prastas žemės ūkio sektoriaus valdymas sukėlė maisto trūkumą visoje šalyje. Nepaisant to, su finansiniais sunkumais susidūrusi Chruščiovo vadovaujama sovietų vyriausybė nusprendė branginti maisto gaminius. Darbininkai apsupo vietinio partijos skyriaus būstinę ir iš miesto išvarė Chruščiovo atsiųstą aukšto lygio delegaciją, kuriai taip pat priklausė Anastasas Mikojanas.

CK sekretorius ir antras žmogus SSRS Frolas Kozlovas į gatves pasiuntė ne tik KGB bei miliciją, bet ir armiją. Plijevas įsakė į miestą įvažiuoti kovine amunicija ginkluotiems tankams. Jie prieš protestuotojus panaudoti nebuvo, bet Plijevo tiesiogiai vadovaujami Vidaus reikalų ministerijos kariai apšaudė darbininkus. Malšinant neramumus žuvo 24, buvo sužeisti 87 žmonės. Likę gyvi protesto lyderiai ir aktyvistai buvo nuteisti, septyniems iš jų buvo įvykdyta mirties bausmė sušaudant.¹⁴⁰

Birželio 2 d. Novočerkasko įvykiai ir Plijevo vaidmuo juose buvo griežtai įslaptinti iki pat paskutinių SSRS dienų. Vis dėlto rusų disidentas ir rašytojas Aleksandras Solženicynas 1968 m. šį įvykį aprašė dokumentiniame apsakyme. Anot jo, Plijevas, etninis osetinas, šaudyti į protestuojančius rusus įsakė kitų tautybių kareiviams. Numalšinus protestą, jis mieste dislokavo etninius rusų karius, kuriuos įvardijo kaip šaudynių dalyvius. Diskusijos apie Plijevo vaidmenį per sukilimą Novočerkaske tęsiasi iki šiandien, o nuomonės išsiskiria. Vieni mano, kad generolas elgėsi atsargiai ir veiksmų ėmėsi, nes jautė didžiulį spaudimą iš aukščiau. Kiti galvoja, kad didesniam kraujo praliejimui kelią užkirto jam pavaldžių karininkų atsisakymas naudoti kovinius šaudmenis. Kaip buvo iš tiesų, sunku pasakyti. Bet kuriuo atveju sovietų vadovybė neabejotinai teigiamai vertino Plijevo veiksmus užgniaužiant protestą ir jis susikrovė papildomo politinio kapitalo Kremliuje. Ne tik Malinovskis, bet ir Chruščiovas įsitikino, kad generolu galima pasitikėti.¹⁴¹

Liepos 4-ąją Plijevą iškvietė iš jo vadovaujamoje apygardoje vykstančių manevrų į Maskvą ir įsakė pradėti vadovauti naujam armijos junginiui Kuboje. Praėjus daugeliui metų Chruščiovas taip prisiminė šio paskyrimo

aplinkybes: „Gynybos ministras Malinovskis vadu pasiūlė armijos generolą Plijevą, osetiną. Išsikviečiau jį, pasikalbėjome. Plijevas buvo pagyvenęs, sirguliuojantis, bet savo darbą išmanė. Didžiojo tėvynės karo ir, jei neklystu, Pilietinio karo veteranas. Prisiminiau jį kaip kavalerijos korpuso vadą Antrajame pasauliniame kare. Protingas žmogus. Plijevas apie galimą paskyrimą sakė, kad jam būtų garbė vykti į Kubą ir įgyvendinti patikėtą užduotį.“ Sovietų lyderio nuomone, patyręs ir lojalus generolas buvo būtent toks žmogus, kokio reikia. Chruščiovui neatrodė keista, kad praėjusių karų kavalerijos vadas taps atsakingas už branduolinius ginklus, galinčius įžiebtį naująjį konfliktą.¹⁴²

Plijevas buvo paskirtas vadovauti junginiui, kurio karininkų branduolį sudarė raketinių pajėgų generolų ir karininkų grupė, patvirtinta paties Chruščiovo dar iki vado paskyrimo. Pirmuoju Plijevo pavaduotoju tapo generolas Dankevičius – raketinio ginklo šalininkų numylėtinis.

Generolas Leonidas Garbuzas, Dankevičiaus pavaduotojas Vinycios raketinėje divizijoje, buvo paskirtas vado pavaduotoju kovinei parengčiai. Generolas Aleksejus Dementjevas, kuris Chruščiovui sakė nemanantis, kad net viščiuką pavyktų paslėpti Kuboje, tapo pavaduotoju sausumos pajėgoms. Juodus ūsus auginęs Plijevas buvo ramaus charakterio, kalbėjo tyliai, mėgo šypsotis ir gerai pažinojo žmones, bet buvo prastai pasiruošęs naujosios operacijos, kuriai turėjo vadovauti, iššūkiams.

Junginio vadas visą karjerą tarnavo raitininku ir apie raketas beveik nieko neišmanė. Pavaldiniai purtė galvas girdėdami, kaip raketinius padalinius jis vadina „eskadronais“, nors SSRS armijoje šiuo žodžiu buvo įvardijamas tik kavalerijos vienetas. Naujosios pareigos pareikalaus nemažų diplomato gebėjimų, bet Plijevas stokojo diplomatinio darbo patirties – dar vienas didelis trūkumas. Galiausiai jis sirgo inkstų liga, todėl Generoliniam štabui teko su antrąja žvalgybos grupe liepos 18 d. į Kubą išsiųsti generolo asmeninį gydytoją. Pagyvenusį, ligotą ir nekompetentingą Plijevą supo jauni, ambicingi ir jam pagarbos nejaučiantys pavaduotojai. Chruščiovas su Malinovskiu ieškojo lojalaus bei sumanaus vado ir jį rado, bet karštas ir drėgnas salos klimatas paaštrins jų patikėtinio sveikatos problemas, o pavaldiniai nerodys pagarbos ir ne visada laikysis gautų įsakymų.¹⁴³

* * *

Liepos 10-ąją generolas Plijevas su pavaduotojais išskrido į Havaną didžiausiu ir greičiausiu to meto orlaiviu „Tupolev-114“ (Tu-114) – 1959 m. rudenį Chruščiovas šio modelio lėktuvu atvyko vizito į JAV. Jie tapo „aviacijos ekspertais“ ir keliavo kartu su gausia delegacija, vadovaujama Sovietų Sąjungos civilinės aviacijos tarnybos viršininko aviacijos maršalo Jevgenijaus Loginovo.

Laukė neeilinė kelionė. Pirmasis sovietų keleivinio lėktuvo skrydis į salą turėjo parodyti, ar įmanoma užtikrinti reguliarią susisiekimą tarp Maskvos ir Havanos.

Tu-114 pakeliui reikėjo nusileisti pasipildyti kuro, todėl jis pasuko link Gvinėjos Respublikos, sovietų sąjungininkės Vakarų Afrikoje. Vykdydama paramos programą SSRS jos sostinėje Konakryje pastatė oro uostą, kuriuo ketino naudotis organizuodama transatlantinius skrydžius. Taigi karininkai nusileido Gvinėjos sostinėje ir stebėjo, kaip Loginovas oficialiai atidaro naująjį Konakrio oro uostą. Kelionė baigėsi Havanoje, kur visą delegaciją pasveikino pirmuoju skrydžiu iš Maskvos besidžiaugianti minia.¹⁴⁴

Liepos 18 d. kitu lėktuvu iš Maskvos į Kubą išskrido Plijevo asmeninis gydytojas ir grupė karininkų iš Stacenkos divizijos Ukrainoje. Į Sovietų Sąjungos sostinę juos sukviėtė prieš mėnesį, birželio 18 d. Per susitikimus su Biriuzovu, Tolubka ir Gribkovu buvo ruošiamasi pirmajai užduočiai – apžiūrėti ir įvertinti dislokacijos vietas raketoms, kurias vėliau atgabens laivai. Pirmą kartą SSRS istorijoje planuota įrengti paleidimo platformas už šalies ribų, todėl reikėjo aptarti ir išspręsti gausybę problemų. Stacenkos pavaldiniai septynias dienas dalyvavo mokymuose, kaip pervežti raketą sausuma ir jūra laikantis visiško slaptumo. Biriuzovas taip pat pasirūpino, kad į Kubą permetamos pajėgos gautų naujausio modelio raketą R-12.¹⁴⁵

Ochtyrkoje dislokuoto raketinio pulko vado pavaduotojas majoras Anatolijus Burlovas vėliau prisiminė, kad divizijos karininkams Maskvoje įteiktuose dokumentuose buvo nurodyta, jog jie – melioratoriai.

Anot Gribkovo, dalis asmens duomenų buvo supainioti ar parašyti su klaidomis, bet joms ištaisyti pritrūko laiko. Kariškiams įsakyta tiesiog įsidėmėti naujuose pasuose įrašytas pavardes ir tapatybes. Dalis Burlovo grupės karininkų nenorėjo tapti „melioracijos specialistais“, nes nieko neišmanė apie šią sritį. Prieštaravimai buvo atmesti ir nurodyta tiems, kurie bent šiek tiek išmanė tariamai atstovaujama šaka, „žiniomis“ pasidalyti su visais.¹⁴⁶

Majoras Burlovas ir kiti „žemės ūkio ekspertai“ Havaną pasiekė po gausybės persėdimų ir sustojimų. Siautusi atogrąžų audra privertė lakūnus prašyti leisti tūpti avariniu būdu Bahamose, Nasau oro uoste. Praėjus kuriam laikui po nusileidimo, lėktuvo keleiviams dėl nepakeliamo karščio ir didelės drėgmės galiausiai buvo leista išlipti. Juos puolė fotografuoti šimtai amerikiečių turistų, kurie pirmą kartą gyvenime pamatė „rusus“ ir gausybėje nuotraukų įamžino nuo karščio kenčiančius „melioratorius“. Jie net neįtarė, kad stebi pačią sovietų raketinių pajėgų dislokavimo Kuboje pradžią. Audrai nurimus, majorui su kolegomis buvo leista tęsti kelionę į Havaną, kur juos pasitiko generolas Stacinka.¹⁴⁷

Žvalgybinė grupė netruko suprasti, kad maršalo Biriuzovo gražūs žodžiai apie gerą Kubos klimatą ir tinkamą kraštovaizdį tėra tuščios kalbos. Maršalas saloje lankėsi birželio pradžioje ir grįžęs pavaldiniams gyrė nuostabų orą, bet uraganų sezonas įprastai prasideda vėliau birželio mėnesį ir tęsiasi iki lapkričio. Grįžtant prie kraštovaizdžio, Biriuzovas po Kubą keliavo mažai, nes stokojo laiko, ir Chruščiovui pasakė tai, ką pirmasis sekretorius norėjo išgirsti, – kad gamtos priedangos pakaks raketoms dislokuoti ir nuo amerikiečių paslėpti.

Vėliau Garbuzas ne be sarkazmo prisiminė maršalo pasakotus kelionės įspūdžius: „Auksinė šalis, kur miegoti galima po kiekvienu krūmu, kur raketinei ginkluotei užmaskuoti neprireiks didelių pastangų.“ Plijevas, Stacinka, Garbuzas, Burlovas ir visi kiti, kurie liepą atvyko į salą, rado alinančią kaitrą, sekinančią oro drėgmę ir nepakankamą gamtos priedangą.¹⁴⁸

Sovietų karininkai netrukus išsiaiškino, kad maži palmių sąžalynai netiko daugiau nei 20 metrų ilgio raketoms paslėpti, o tankesniuose miškuose beveik nebuvo vėjo. Karštame ir drėgname ore raketos, pagamintos naudoti Europos karo teatre, dažnai gedo. Taip pat susidurta su nežinomais nuodingais augalais, kurių sukeltų susirgimų nesisekė veiksmingai gydyti. Biriuzovo delegacijos nurodytos dislokacijos vietos pasirodė niekam tikusios. Stacinka vėliau pateikė ataskaitą apie savo būrio veiksmus ir surinktą informaciją: „Generalinio štabo nurodytos pulkų dislokacijos vietos buvo įvertintos keturis kartus iš sraigtasparnio. Vakarinė ir vidurinė salos dalys buvo apžiūrėtos iš sraigtasparnio. Buvo nustatyta, kad draugų Sidorovo, Čerkeso ir Bandilovskio vadovaujamiems pulkams numatytos teritorijos išsiskiria ypač raižytu reljefu, nedideliu augmenijos kiekiu ir prastai išvystytu kelių tinklu. Išvada – jos netinka raketiniams pulkams dislokuoti.“¹⁴⁹

Tinkamų vietų paiešką teko pradėti iš naujo. Be to, kubiečiai iškėlė sąlygas: raketoms dislokuoti pasirinktų žemės sklypų plotas negalėjo viršyti 4,45 km² (1 100 akrų), o perkeliamų šeimų skaičius negalėjo būti didesnis nei šešios ar aštuonios. Kubos karių padedamos sovietų grupelės apžiūrėjo daugiau nei 150 galimų vietų didesniame nei 9 000 km² plote. Iš jų buvo pasirinkta dešimt sklypų, kurie bent kažkiek atitiko keliamus reikalavimus, tačiau nė viename iš jų nebuvo pakankamos priedangos nuo JAV žvalgybinių lėktuvų. Penkiems pulkams turėjo būti paskirta po dvi vietas paleidimo įtaisams įrengti. Sovietai, padedami nedidelių pionierių padalinių, suskubo ruošti pozicijas raketoms, kurios į Kubą turėjo atkeliauti rugsėjo pradžioje.

Iš karto pasipylė nemalonūs siurprizai. Vienas iš jų – visi per salos upes nutiesti tiltai buvo nepakankamai stiprūs ir negalėjo išlaikyti sovietų raketų ir kitą įrangą į paskirties vietas gabenančių sunkvežimių svorio. Vienas operacijos dalyvis prisiminė: „Divizijos vadui dažnai teko ieškoti neeilinių sprendimų. Pavyzdžiui, sunkioji įranga negalėjo kirsti upių tiltais, todėl į vagas teko pilti betoną.“ Kitas netikėtumas – skirtingi elektros dažniai. Paaikėjo, kad Kuboje jėgainės elektrą generuoja 60 hercų (Hz) dažniu, o SSRS įranga naudojo 50 Hz dažnį.¹⁵⁰

Maskvą netrukus pasiekė naujienos, kad anksčiau atrinktos dislokacijos vietos netinka ir kad net naujai atrastos pozicijos neužtikrina reikiamo slaptumo paleidimo įtaisams ir raketoms. Vėliau Chruščiovas dėl problemų, kilusių slapta dislokuojant raketas, apkaltins Biriuzovą: „Taigi nusiuntėme ten Biriuzovą su kompetentingais raketinių pajėgų karininkais, kad jie išsiaiškintų, kaip būtų geriausia dislokuoti raketas. Jie iš ten grįžo ir mums pranešė, kad, jų nuomone, raketų dislokavimą įmanoma nusišlėpti. Netrukus pamatėme, kokie tai netikę specialistai. Naivuoliai tikėjosi paslėpti raketas po palmėmis.“¹⁵¹

Po truputį darėsi akivaizdu, kad raketų įrangos nepavyks paslėpti nuo daug matančių JAV žvalgybinių lėktuvų U-2 fotoaparatu, todėl SSRS karinė vadovybė nutarė pakeisti raketinių pajėgų išvykimo grafiką. Generalinis štabas nusprendė pirmiau išsiųsti priešlėktuvinę raketinę ginkluotę ir tik tada vidutinio bei tarpinio nuotolio raketas su branduolinėmis kovinėmis galvutėmis. Taip siekta užsitikrinti galimybę numušti orlaivius U-2 prieš jiems aptinkant dislokuojamas balistines raketas. Parengus zenitinę ginkluotę, galės prasidėti raketų R-12 ir R-14 paleidimo įtaisų statyba.

Kaip paaikėjo vėliau, tai buvo genialus sprendimas. Priešlėktuviniai ginklai Kuboje neabejotinai padėjo nusišlėpti vėliau atgabentas atomines galvutes ir raketas R-12, galinčias nešti branduolinius užtaisus. Tiesa, kiek kitaip, nei planavo sovietai. Amerikiečiai pastebėjo atgabentas zenitines raketas, bet nerimauti nepradėjo. Jie spėjo, kad Sovietų Sąjungos pajėgų stiprinimas apsiribos „gynybine“ ginkluote, ir pražiopsojo, kad salą pasiekė daug pavojingesni ginklai. Chruščiovui pasisekė.¹⁵²

Bandydamas pagerinti savo pozicijas namuose ir užsienyje po to, kai žlugo mėginimas įsiveržti į Kiaulių įlanką, J. F. Kennedy'is skubėjo susitikti su N. Chruščiovu, bet sulaukė dar vieno niukso ir ultimatumo palikti Vakarų Berlyną. Kennedy'io susitikimas su Chruščiovu Vienoje. 1961 m. birželio 3 d.

1962 m. gegužę susirūpinęs dėl galimybės prarasti Kubą po kito JAV remiamo įsiveržimo arba dėl maoistinio perversmo Havanoje N. Chruščiovas nusprendė saloje įrengti sovietines branduolines raketas. Nuotraukoje jis apsuptas pagrindinių užsienio politikos patarėjų. Šalia sovietų lyderio – SSRS gynybos ministras maršalas Rodionas Malinovskis, kuris palaikė Kubos avantiūrą. Jam priešinęs ministro pirmininko pirmasis pavaduotojas Anastasas Mikojanas – trečias iš kairės.

Kavaleristas, armijos generolas Isa Plijevas vadovavo SSRS kariuomenės grupuotei Kuboje per Kubos raketų krizę. 1962 m. birželio mėnesį vadovavo žiauriai malšinant Novočerkasko riaušes.

Sovietų raketinių pajėgų Kuboje vadas, generolas majoras Igoris Stacenko. Jo teigimu, spalio 28 d., kai iš Maskvos gautas įsakymas išmontuoti raketas, buvo paruoštos tik šešios–aštuonios.

Sovietų povandeninio laivo B-59 kapitonas Archipovas atsisakė paleisti branduolinę torpedą į JAV karinius laivus per incidentą Sargaso jūroje 1962 m. spalio 27 d.

1962 m. spalio 27 d. per Kubos raketų krizę 11-ojo JAV karinio jūrų laivyno eskadrinių minininkų grupė ir lėktuvnešis „USS Randolph“ netoli Kubos aptiko branduoliniu ginklu ginkluotą „Foxtrot“ klasės sovietų povandeninį laivą B-59, kuris bandė slėptis tarptautiniuose vandenyse.

Prezidentas J. F. Kennedy'is (dešinėje) 1962 m. Baltuosiuose rūmuose kalbasi su gynybos sekretoriumi Robertu McNamara ir Jungtinių štabų vadų pirmininku generolu Maxwello D. Tayloru. Amerikos generolai troško invazijos į Kubą ir net galimas taktinių branduolinių ginklų buvimas saloje neprivertė jų būti atsargius.

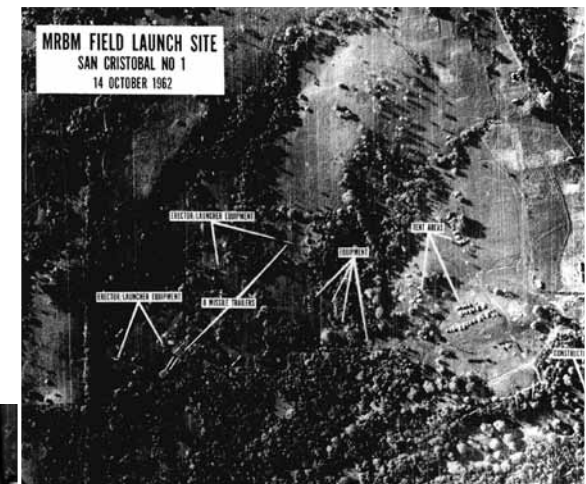

Naujojo Jungtinių štabų vadų pirmininko generolo Maxwello D. Tayloro priesaikos ceremonija 1962 m. spalio 1 d. Per visą krizę padedamas JFK generolo sugebėjo kontroliuoti kariškius. Dešinėje – generalinis prokuroras Robertas Kennedy'is, ištikimas brolio leitenantas ir pagrindinė figūra per krizę.

SSRS užsienio reikalų ministras Andrejus Gromyka ir Sovietų Sąjungos ambasadorius JAV Anatolijus Dobryninas per susitikimą Baltuosiuose rūmuose 1962 m. spalio 18 d. bando įtikinti JAV prezidentą Johną F. Kennedy'į (dešinėje), kad Kuboje nėra sovietų puolamųjų ginklų. Kennedy'is per susitikimą neprisitarė apie aptiktas raketas, nors jau ruošė karinių oro pajėgų smūgi sovietų bazėms.

Sovietų vidutinio nuotolio raketų R-12 įrenginiai Kuboje pirmą kartą buvo aptikti žvalgybos lėktuvu U-2 1962 m. spalio 14 d.

JAV ambasadorius Jungtinėse Tautose Adlai'us Stevensonas šią San Kristobalio raketų bazės ir kitas aeronuotraukas pademontravo JT posėdyje spalio 25 d.

